

DJECA IZ RASTAVLJENIH BRAKOVA I OBITELJI: NJIHOVA OPTEREĆENJA I NJIHOVI BRAKOVI I OBITELJI

Pero Aračić

Sveučilište u Osijeku
Katolički bogoslovni fakultet Đakovo
pero.aracic@os.t-com.hr

UDK: 316.362
159.922.74
Pregledni rad
Primljeno 1/2015.

Sažetak

Rad obrađuje zanimljivu i u nas vrlo skromno obrađivanu temu: postoji li utjecaj procesa rastava brakova i obitelji na sudionike tih rastava, kako sa zdravstvenog i psihološkog tako i s idejnog vidika, te na moguće češće 'nasljedne' prakse rastava kod onih koji potječu iz takvih brakova, odnosno obitelji. Određena strana literatura opisuje moguće utjecaje kako na same sudionike bračne rastave tako i na zdravlje, rast, uspjeh u školi i zvanje djece iz tih brakova. Zanimljive su statistike iz Italije o povećanoj smrtnosti onih koji su prošli proces rastave. Zadaća Crkve i njezina djelovanja jest suočiti se s velikim brojem supružnika pogođenih procesom rastave, ali posebno s velikim brojem djece koja su uvučena u te procese, i to djece u najrazličitijim dobima uzrasta i razvoja. Tu je nužan osobni rad s pogođenima, koji je u nas gotovo nepoznat.

Ključne riječi: rastava braka, rastava obitelji, utjecaj procesa na zdravlje sudionika, utjecaj na djecu, utjecaj na koncept njihova budućeg braka.

UVOD

U završnom dokumentu Treće izvanredne Sinode biskupa u Rimu od 5. do 19. listopada 2014. stoji: "Križa bračnog para destabilizira obitelj i može, kroz rastave i razvode, prouzročiti ozbiljne posljedice po odrasle, djecu i društvo, slabeći pojedinca i društvene veze."¹

Činjenica je da se u Hrvatskoj stalno povećava broj rastava brakova. Isto je tako činjenica da tu rastavu doživljava i određeni broj djece, i to u različitim životnim uzrastima. To traži da se govori

¹ "Relatio Synodi" Treće izvanredne Opće biskupske sinode: *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (5.-19. listopada 2014.), 18. 10. 2014., br. 10 (podv. PA).

i o rastavama obitelji, dakle šire od samih rastava brakova. Stoga se opravdano postavlja pitanje: kako se svi ti procesi kroz koje prolaze roditelji odražavaju na djecu, na njihov rast i sazrijevanje, na njihovo napredovanje i međuljudske odnose? Nadalje, kako ti procesi utječu na njihov školski uspjeh, na opće fizičko i psihičko zdravlje djece, ali i njihovih roditelja? Napokon, utječe li rastava koju su doživjeli i na budući brak i obitelj djece iz rastavljenih brakova, odnosno njihovu (ne)stabilnost?²

1. STATISTIČKI PREGLED SITUACIJE RASTAVA

Ovdje iznosimo okvirne brojke rastava brakova. Isto tako iznosimo okvirno broj djece koja su zahvaćena rastavama brakova njihovih roditelja.

1.1. Statistički podaci za Hrvatsku: sklopljeni i rastavljeni brakovi i obitelji

Trend opadanja sklapanja brakova u Hrvatskoj poprimio je zabrinjavajuće razmjere. Od godine 1950. do 2012. sklapanje brakova smanjeno je za 17.672, odnosno za oko 35 %. Istodobno se već od godine 1970. broj rastava ustalio na oko 5000 brakova, što

² "Relatio Synodi" dodatno opisuje još neke fenomene u današnjem društvu, a tiču se djece, kao što su djeca rođena izvan braka i žive u jednoroditeljskim uvjetima, zatim moguća seksualna zlostavljanja kao i iskorištavanja i zlostavljanja žena, a u bračnim razmiricama upravo su djeca prave žrtve: "Mnogo se *djece rada izvan braka*, osobito u nekim zemljama, a ima mnogo i one koja odrastaju samo s jednim od roditelja ili u proširenoj, odnosno novozasnovanoj obitelji. Broj rastava je u porastu i nerijetko se takva odluka donosi isključivo iz razloga ekonomske naravi. Roditelji se često prepiru zbog *djece* i *ona su prave žrtve* razdora u obitelji. Očevi su često odsutni ne samo zbog ekonomskih razloga, i to upravo tamo gdje se osjeća potreba da oni jasnije preuzmu na sebe odgovornost za djecu i za obitelj. Dostojanstvo žene treba i nadalje braniti i promicati. Danas su naime, u mnogim sredinama, žene izložene diskriminaciji, a sâm dar majčinstva često se kažnjava namjesto da ga se predstavlja kao vrijednost. Ne smiju se zaboraviti ni sve raširenija nasilja prema ženama, koja se katkad događaju nažalost također u obiteljima, te teško i rašireno spolno sakaćenje žena u nekim kulturama. *Seksualno zlostavljanje djece* predstavlja nadalje najskandalozniju i najizopačeniju stvarnost današnjeg društva. I u društvima zahvaćenim nasiljem zbog rata, terorizma i prisutnosti organiziranog kriminala, svjedoči se pogoršanju obiteljskih situacija i, prije svega u velikim metropolama i na njihovim periferijama, u porastu je takozvani fenomen djece s ulice. Migracije predstavljaju još jedan znak vremena s kojim se valja uhvatiti u koštac i shvatiti sve posljedice koje ta pojava ima na obiteljski život." ("Relatio Synodi" Treće izvanredne Opće biskupske sinode: *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (5.-19. listopada 2014.), 18. 10. 2014., br. 8, podv. PA)

je godine 1970. značilo da se rastaje svaki sedmi brak, a 2012. to je gotovo svaki treći brak (3,5). Ovdje ne ulazimo u prikazivanje 'teritorijalne' raspoređenosti, ali je opće poznato da su rastave u gradovima češće u odnosu na neke druge sredine. Ujedno treba reći da u ovaj broj rastavljenih ulaze svi: i oni koji se prvi put rastavljaju, kao i oni koji to čine više puta. Isto tako, predmet našeg zanimanja ovdje nije pitanje kada se, odnosno nakon koliko godina braka se rastave najčešće događaju. Može se općenito reći da u prvih desetak godina braka ima više rastava, te da se dinamika rastava opet povećava u razdoblju nakon 20 godina trajanja braka.

Što to u brojkama znači u razdoblju od 1970. do 2012.? Zaokruživanjem na prosječnih 5000 rastava godišnje dobijemo ukupan broj od 210.000 razvoda brakova. Drugačije rečeno, 420.000 osoba izravno je time pogođeno u tom razdoblju od četrdesetak godina. Dodajmo da su u tom broju i oni koji su se više puta rastavljali. Evo tabličnog prikaza sklopljenih i razvedenih brakova.

Sklopljeni i razvedeni brakovi
Marriages and divorces

	Sklopljeni brakovi <i>Marriages</i>		Razvedeni brakovi <i>Divorces</i>	
	ukupno <i>Total</i>	na 1 000 stanovnika <i>Per 1 000 inhabitants</i>	ukupno <i>Total</i>	na 1 000 sklopljenih <i>Per 1 000 marriages</i>
1950.	37 995	9,9	3 137	83
1960.	36 761	8,9	4 811	131
1970.	37 319	8,5	5 333	143
1980.	33 310	7,3	5 342	160
1990.	27 924	5,8	5 466	196
2000.	22 017	5,0	4 419	201
2005.	22 138	5,0	4 883	221
2010.	21 294	4,8	5 058	238
2012.	20 323	4,8	5 659	278

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013., 4.

1.2. Prosječan broj djece koja su zahvaćena rastavama
roditelja

Ovdje ćemo kao referentnu godinu uzeti 1970., sa 5333 rastave brakova; broj djece koja su tim procesima neposredno pogođena

je 3888. Taj broj se u godini 2012., sa 5659 razvoda brakova, povećao na 5374 djece.

Kad bismo, zaokružujući brojke, htjeli vidjeti koliko je djece pogođeno procesima rastave brakova roditelja u razdoblju od 1970. do 2012. godine, onda bismo dobili brojku od oko 180.500 djece.

Iz podataka je vidljivo da su djeca u gotovo 85 % slučajeva povjerena majkama na brigu, odgoj, uzdržavanje i školovanje. Uz to je vezano zamršeno pitanje prava (koje nitko ne nijeće) jednog roditelja, u većini slučajeva oca, na tjedni susret s djetetom/djetetom; upravo to pravo često se pretvara u određene manipulacije. O pitanju plaćanja alimentacije ovdje nije mjesto za raspravu, ali je opće poznato da je i taj institut vrlo upitan s obzirom na njegovo ostvarivanje.

Razvedeni brakovi prema broju uzdržane djece
Divorces, by number of dependent children

	Razvedeni brakovi <i>Divorces</i>		Broj uzdržavane djece <i>Number of dépendent children</i>	Djeca su nakon razvoda dodijeljena <i>After divorce children vjere given to:</i>			
	ukupno <i>total</i>	s uzdržavanom djetetom <i>With dependent children</i>		majci <i>Mother</i>	ocu <i>Father</i>	majci i ocu <i>Mother and father</i>	ostalo <i>Other</i>
%							
1960.	4 811	2 354	3 344	78,8	14,9	5,7	0,6
1970.	5 333	2 821	3 888	79,2	14,7	4,8	1,2
1980.	5 342	3 020	4 282	84,4	10,2	4,5	0,8
1990.	5 466	3 363	4 998	83,8	11,5	3,5	1,2
2000.	4 419	2 764	4 208	86,0	10,2	3,1	0,6
2005.	4 883	2 979	4 541	84,6	9,8	4,2	1,4
2010.	5 058	2 897	4 411	85,1	10,5	3,7	0,7
2012.	5 659	3 443	5 374	82,9	12,0	3,9	1,2

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013., 5.

2. KAKO TI PROCESI UTJEČU NA SUPRUŽNIKE I DJECU?

Ovdje ćemo, radi osvještavanja javnosti, iznijeti samo neke naznake, ne ulazeći sustavno u brojne i produbljene studije za svako od navedenih područja.

2.1. Utjecaj na zdravlje rastavljenih supružnika

Ukratko iznosimo neke učinke na muškarca i ženu dionike procesa rastave, bilo da je to dugotrajnija neformalizirana zajednica ili pak pravi brak.³ Obično se kaže da je rastava stres. Ipak, taj se stres bitno razlikuje od onih svagdanjih. Naime, ovdje se radi o zbiru stresova, i to vrlo različitih, koji su se akumulirali prije rastave, ali ostaju i nakon rastave. Prva posljedica koja je stresna jest gubitak afektivnih odnosa u obitelji i lomljenje povezanosti u obitelji. To je intenzivna faza žalovanja, gdje subjekti trpe zbog gubitka identiteta, jer vlastito *ja* trebaju odvojiti od svoga partnera, što često izaziva ljutnju, srdžbu, potištenost i depresiju te umanjenje samopouzdanje i izaziva osjećaj grešnosti, osamljenosti, nemoći. Na to se nastavlja propast zamišljenoga i prihvaćenog projekta braka sa svime što to znači. Ugroženo je samo vrjednovanje vlastite osobe te narušena slike o sebi u društvu noj dimenziji.

U rastavi se gubi i potpora partnera te prestaje ta zaštitna dimenzija braka. Prestaje prostor dijeljenja suodgovornosti, misli i intimnosti.

Izvor stresa su sudski procesi, dodjeljivanje djece, podjela imovine, traženje stana, posla, organizacija ekonomskog vida življenja...

Rastavom pojedinac mora ponovno ustrojiti vlastiti život, što je dodatan i dugotrajan stres. Ukratko: krah nekog braka događaj je koji pogađa oba partnera na psihološkom i emocionalnom, socijalnom i kulturalnom području. On uključuje fazu razgradnje braka, što podrazumijeva emotivno odlaženje i distanciranje od partnera, legalni proces rastave, ekonomski i socijalni vidik, roditeljski vidik, sve popraćeno psihičkim aspektom. Treba reći da je ovakav stres kumulativan dulje vrijeme, te da - premda ne jednako kod svih - trajno utječe na zdravlje sudionika.

Dokazano je da kod mnogih sudionika ovog procesa, slabi imunitet, da se oštećuju kardiovaskularni i endokrini sustavi, da nestaje pozitivna kontrola obiteljskog sustava pa se pojavljuju veće nervoze, alkoholizam, druge neurednosti, pa time i veća potrošnja lijekova. Naglašeni su, dakle, neurološki, psihijatrijski i psihološki problemi.⁴ K tome, istraživanja u Italiji pokazuju i veću i raniju smrtnost rastavljenih od onih koji to nisu.⁵ Naime, iz preuzete tablice uoč-

³ Služimo se studijom: Bergaglio Maristella, *Il divorzio come fonte di malessere*, u: *Famiglia oggi*, br. 4, travanj 2000., 1-12.

⁴ Potanje o bolestima i njihovoj diferencijaciji vidjeti u: Bergaglio Maristella, *Il divorzio*, 4-6.

⁵ Usp. isto, 6-8.

ljivo je da su najmanje stope smrtnosti zabilježene u svim dobnim skupinama kod osoba u braku. To vrijedi za osobe obaju spolova. Pritom su stope smrtnosti oženjenih muškaraca veće nego udanih žena. Zanimljivo je uočiti da rastavljeni muškarci imaju višestruko veće stope smrtnosti od žena u istim dobnim skupinama. Npr. u dobi od 20 do 24 godine rastavljeni muškarci umiru 7,5 puta više u odnosu na žene. Evo tablice:

Smrtnost s obzirom na (ženidbeni) status i spol (1993.-1995.)										
Muškarci					Dob	Žene				
Neo- že- njeni	Ože- njeni	Ras- tav- ljeni	Udovci	Uku- pno		Neu- dane	Uda- ne	Ras- tav- ljene	Udo- vice	Uku- pno
1,01	0,82	29,50	81,53	1,01	20-24	0,32	0,19	3,91	15,10	0,30
1,37	0,75	4,55	25,45	1,18	25-29	0,56	0,360	1,03	8,21	0,44
2,39	1,00	4,75	23,39	1,68	30-34	1,17	0,43	1,11	5,53	0,62
3,72	1,12	4,04	10,80	1,68	35-39	1,51	0,61	1,50	2,91	0,76
4,71	1,59	4,11	6,22	2,06	40-44	2,07	0,92	1,79	2,10	1,07
6,86	2,68	5,84	6,61	3,18	45-49	3,05	1,58	2,44	2,46	1,77
9,90	4,68	8,69	8,94	5,27	50-54	4,29	2,39	4,24	3,49	2,66
15,33	8,09	13,11	13,92	8,90	55-59	6,53	3,72	5,84	4,74	4,12
23,17	14,05	22,10	22,26	15,19	60-64	9,41	5,91	9,10	7,33	4,67
30,68	23,76	33,98	33,85	25,31	65-69	13,90	9,91	13,82	12,13	11,09
86,75	64,16	75,06	120,23	76,05	70 i više	62,67	30,96	45,64	66,85	56,87
2,98	13,03	14,12	86,10	10,31	Uku- pno	3,53	4,54	7,72	44,18	9,16

Izvor: Obrada iz izvora Istat/Italija

2.2. Utjecaj na zdravlje djece i međuljudske odnose

Teško je dokučiti što sve djeca proživljavaju u procesu rastave roditelja, počevši od dugogodišnjih razmirica i nesporazuma, jer se rastava u pravilu ne događa naprasito i odjednom. Može se reći da ni za jedan uzrast djece taj proces nije bezazlen i da ih pogađa traumatično, duboko i dugotrajno. Od osjećaja najčešće se spominju ljutnja, žalost, strah, osamljenost, osjećaj krivnje, bijes, odbacivanja okoline. I mnoge druge osjećaje nose u sebi s različitim intenzitetom ovisno o uzrastu, spolu i ostalim oznakama svakog pojedinog djeteta. Naravno da je vrlo kompleksno taloženje svih tih osjećaja i promišljanja u ranom djetinjstvu, kada dijete postaje uzdrmano jer je ljubav ugrožena; ono ne razumije gubitak jednog od roditelja, strahuje da ne izgubi i drugog, zbunjeno je svim 'igrama' kojima je

izloženo. Prema nekim studijama takvo je dijete ugroženije u svom rastu i sazrijevanju u odnosu na drugu djecu. Isto se tako u školi može dogoditi teškoće i nazadovanje. Posebne teškoće su u vrijeme puberteta, jer su u tom prijelaznom razdoblju, kad je mladoj osobi potreban oslonac i kad ona traži svoj identitet, razvodnom roditelja dodatno poremećene vrednote vjernosti, žrtve, odgovornosti za druge u razrušenom obiteljskom sustavu. Nesigurnost, koja je inače karakteristična za ovo razdoblje, postaje još naglašenijom. Dokazano je da ta djeca imaju psihičkih problema, da pate od depresije i postaju agresivna, da su neka asocijalna, da čak razmišljaju o samoubojstvu i pokušavaju ga počinuti.

Stoga je razumljivo kad jedan mladić, pogođen procesom rastave roditelja, kaže: Ni smrt nije tako teška kao rastava. Psiholozi će reći da dijete čak nekako stabilnije raste kad mu jedan od roditelja umre nego kad se roditelji rastanu.⁶

2.3. Utjecaj na koncept braka

Smijemo ustvrditi da se kod djece iz rastavljenih brakova i obitelji stvara pomutnja s obzirom na njihovo shvaćanje braka i obitelji. Međusobna ljubav roditelja ulijevala im je sigurnost u ljubav prema njima, djeci. Oni spontano očekuju da njihova ljubav i brižljivost budu trajni. Poznato je i pedagoški neopravdano te djecu pogađa kad im se u odgojnom procesu postavljaju uvjeti: ako učiniš ovo ili ono, mama ili tata više te neće voljeti... Procesom rastave ljubav je daleko više ugrožena i pomalo nestaje, kao što nestaje i sigurnost, te se time u dječjoj nutrini ruši bračno-obiiteljski sustav. Odnos muškarca i žene u instituciji braka i obitelji više nije jasan. Ako djeca nešto znaju o svojoj kršćanskoj vjeri, onda sebi postavljaju bremenita pitanja o vjernosti Bogu, koji traži nerazrješivu ženidbu i stabilnu obitelj.

2.4. Jesu li djeca pogođena rastavom roditelja poslije sklonija rastavama u vlastitom braku?

Mannheimer Scheidungsstudie (Mannheimska studija o rastavi), u okviru koje je anketirano 5020 osoba, dovela je do zanimljivih rezultata, među kojima je i onaj da se u prvih pet godina braka

⁶ Opširnije u studiji: Nerina Fabbro, Sara Castagna, Irene Domenichini, Francesca Gamba, Elena Zanolla, Effetti della separazione e del divorzio dei genitori sulla qualita' dell'attaccamento del figli, u: *Cognitivismo clinico*, 6(2009)1, 74-92, posebno: 77-79.

rastalo 25 % upravo onih parova kojima je barem jedan od roditelja također bio rastavljen. Istodobno, brakovi u kojima su roditelji parova imali stabilan brak u 90 % slučajeva su stabilni u prvih pet godina. Taj podatak kao da želi reći da su roditelji činjenicu svoje rastave 'prenijeli' na svoju djecu (*intergenerationale Scheidungstransmission*). Potrebno je ipak postaviti pitanje: zašto se češće rastavljaju oni parovi čiji su roditelji bili rastavljeni od onih čiji roditelji to nisu bili?⁷

Jedni će reći da u nekih obiteljskih loza, gdje je rastava gotovo 'tradicija', kao da postoji neki 'biološki determinizam', tj. sklonost prema rastavi, kao da je ona postala gen koji se prenosi iz generacije u generaciju. Drugi će reći da je ta sklonost rastavama u nekim obiteljskim lozama postala 'specifična obiteljska kultura', u kojoj se rastava vidi kao oblik rješavanja teškoća i konflikata. Upravo suprotno: to je priznanje poraza i neuspjeha. A zapravo bi sve bračno-obiteljske probleme, koji se javljaju u svim brakovima, trebalo u dinamici svakidašnje komunikacije rješavati i tako rasti u kvaliteti braka i obitelji.

Za sada nije moguće izričito utvrditi tu povezanost i njezin obujam, ali se čini kako postoji velik rizik da se lakše pribjegava rastavi kod onih koji dolaze iz konteksta rastavljenih roditelja.⁸

3. REZULTATI NAŠEG ISTRAŽIVANJA *KRŠĆANSKI IDENTITET I BRAK I OBITELJ*

Iako u našem istraživanju nismo posebno tematizirali ovu temu, ipak smo slučajno dobili određeni broj ispitanika koji su bili rastavljeni. Upravo od njih dobili smo mišljenje o braku njihovih roditelja i koliko je roditelja bilo rastavljeno.⁹

⁷ O tome se pitala i dr. Heike Diefenbach sa Sveučilišta u Leipzigu u *Mannheimer Scheidungsstudie*. Detaljnije vidjeti: Mihael Klein, Ist Ehescheidung uebertragbar? Kinder geschiedener Eltern lassen sich heufiger scheiden als Kinder, deren Eltern nicht geschieden sind. Usp. opširnije: Christian Babka von Gostomski, Josef Hartmann, Miriam Thum, Die Mannheimer Scheidungsstudie: Aspekte der Durchführung der Telefonischen Befragung zu Determinanten der Ehescheidung, u: *ZUMA-Nachrichten* 41, Jg. 21, November 1997, 127-153.

⁸ Usp. Mihael Klein, Ist Ehescheidung uebertragbar? Kinder geschiedener Eltern lassen sich heufiger scheiden als Kinder, deren Eltern nicht geschieden sind, 2.

⁹ Radi se o istraživanju *Kršćanski identitet i brak i obitelj*, koje je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, a provedeno je pod mojim vodstvom. Istraživanje se bavilo onima koji su u braku ili su u njemu bili, a rezultati su objavljeni u knjizi: Pero Aračić, Ivo Džinić, Biljana Hlavaček, ured., *Kršćanski identitet i obitelj*, Bibl. Diacovensia 21, Đakovo, 2011.

3.1. Mišljenje ispitanika o brakovima roditelja

Svakako je zanimljivo mišljenje ispitanika o tome kako vide brak i njegovu skladnost kod vlastitih roditelja. U sljedećoj su tablici ispitanici razvrstani prema mišljenju o skladu braka svojih roditelja i vlastitom bračnom stanju.

Tablica 1. Ispitanici prema mišljenju o skladu u braku njihovih roditelja i vlastitom bračnom stanju

Sveukupno uzevši, smatrate li da su Vaši roditelji živjeli u skladnom braku?	Bračno stanje				Ukupno
	Oženjen, udana	Rastavljen, rastavljena	Udovac, udovica	Ponovo oženjen, udana	
Ne	118	8	11	5	142
postotak retka	83,1%	5,6%	7,7%	3,5%	
postotak stupca	11,8%	11,8%	9,2%	31,3%	11,8%
Da	743	51	97	8	899
postotak retka	82,6%	5,7%	10,8%	0,9%	
postotak stupca	74,2%	75,0%	81,5%	50,0%	74,7%
Ne znam	140	9	11	3	163
postotak retka	85,9%	5,5%	6,7%	1,8%	
postotak stupca	14,0%	13,2%	9,2%	18,8%	13,6%
Ukupno	1001 83,1%	68 5,6%	119 9,9%	16 1,3%	1204

Gotovo 75 % svih ispitanika smatra da su njihovi roditelji živjeli u skladnom braku. Tek ih 11,8 % smatra da njihov brak nije bio skladan, dok se 13,6 % ispitanika ne uspijeva odrediti o tome kakav je bio brak njihovih roditelja.

Kad pak izdvojimo samo one ispitanike koji su i sami doživjeli rastavu, dobivamo gotovo istovjetne odgovore kao kod svih ispitanika, tj. da ih 75 % (prema 74,7 %) misli da su im roditelji živjeli u skladnom braku, a 11,8 % (isto, 11,8 %) smatra da im roditelji nisu imali skladan brak, dok se 13,2 % (nešto viši opći postotak, 13,6 %) ne može odrediti o tome.

Prema hi-kvadrat testu ne postoji ovisnost između mišljenja o skladu u braku roditelja i vlastitom bračnom stanju supružnika ($\chi^2=9,964$, $p=0,126$). Dakle, potvrđena je pretpostavka da bračno

stanje ispitanika ne utječe na mišljenje o tome jesu li njihovi roditelji živjeli u skladnom braku. Naime, približno je isti postotak (oko 83 % oženjenih/udanih te oko 5,6 % rastavljenih) koji smatraju da je brak njihovih roditelja bio skladan, odnosno da nije. Neznatne razlike u odnosu na ostale ispitanike prisutne su u odgovorima onih koji su ponovo stupili u brak.

Važno je vidjeti zapažanje ispitanika s obzirom na njihove rastavljene roditelje i pogled na njihov brak. Od 71 ispitanika koji su rastavljeni njih 48 smatra da im roditelji nisu živjeli u skladnom braku (67,6 %), a 15 (21,1 %) ipak misli da je to bio skladan brak, ali su se ipak razišli (tablica 2).

Tablica 2. Ispitanici prema mišljenju o skladu u braku svojih rastavljenih roditelja

Sveukupno uzevši, smatrate li da su Vaši roditelji ipak živjeli u skladnom braku?	Broj ispitanika	Postotak
Ne	48	67,6
Da	15	21,1
Ne znam	8	13,7
Ukupno	71	100,0

3.2. Sudjelovanje na nedjeljnoj misi i stabilnost i kvaliteta braka

Stabilnost i kvaliteta braka ovisi o brojnim čimbenicima. Jedno od pitanja na koja smo željeli dobiti odgovor jest i utječe li redovito sudjelovanje na nedjeljnoj misi na stabilnost braka. Iz tog razloga ispitanicima je postavljeno pitanje je li se u obitelji u kojoj su rođeni išlo zajedno na nedjeljnu misu. Razdioba ispitanika na to pitanje s obzirom na vlastito bračno stanje prikazana je u tablici 3.

Prema hi-kvadrat testu, izostave li se podaci o broju ispitanika koji nisu sigurni je li se zajedno išlo na misu (32 ispitanika), postoji ovisnost između odlaska na misu u obitelji u kojoj su rođeni i vlastitog bračnog stanja ($\chi^2=45,331$, $p<0,001$).

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da približno četvrtina ispitanika (25,6 %) potječe iz obitelji u kojoj se redovito išlo zajedno na misu, no i približno četvrtina ispitanika (25,2 %) živjela je u obitelji u kojima se nije zajednički odlazilo na misu.

Kad se pak uzmu samo aktualno rastavljeni, onda dobijemo podatak da ih 47,6 % (njih 30) nije išlo zajedno s roditeljima na misu, 31,7 % (njih 20) išlo je ponekad i 20,6 % (njih 13) redovi-

Tablica 3. Ispitanici prema odlasku na misu u obitelji u kojoj su rođeni i vlastitom bračnom stanju

Je li se u obitelji u kojoj ste rođeni išlo zajedno na nedjeljnu misu?	Bračno stanje				Ukupno
	Oženjen, udana	Rastavljen, rastavljena	Udovac, udovica	Ponovo oženjen, udana	
Ne	239	30	22	5	296
postotak retka	80,7%	10,1%	7,4%	1,7%	
postotak stupca	24,4%	47,6%	18,8%	29,4%	25,2%
Da, ponekad	506	20	42	10	578
postotak retka	87,5%	3,5%	7,3%	1,7%	
postotak stupca	51,7%	31,7%	35,9%	58,8%	49,2%
Da, redovito	233	13	53	2	301
postotak retka	77,4%	4,3%	17,6%	0,7%	
postotak stupca	23,8%	20,6%	45,3%	11,8%	25,6%
Ukupno	978 83,2%	63 5,4%	117 10,0%	17 1,4%	1175

to je išlo zajedno s roditeljima na nedjeljnu misu. Petero, tj. 7,4 % ispitanika nije se u stanju odrediti. Dakle, gotovo polovica aktualno rastavljenih parova dolazi iz obitelji u kojima se nije prakticirala nedjeljna misa. Daljnjih 32 % dolazi iz obitelji koje su išle na misu ponekad, tj. neredovito. To znači da gotovo 75 % aktualno rastavljenih (u našem istraživanju) dolazi iz obitelji koje nisu prakticirale ili su vrlo slabo prakticirale odlazak na nedjeljne mise. Očito je da ukupni vjerski ugođaj povezan s (ne)svjedočenjem roditelja, ima odlučan utjecaj na ukupni vjerski svijet djece pa onda i na njihov brak, odnosno njegovu čvrstoću.

4. ŠTO SE RADI U NEKIM ZEMLJAMA S DJECOM U TIM SITUACIJAMA?

Kako smo već vidjeli, broj djece i mladih pogođenih razvodom zaista je velik i podložan je svim spomenutim procesima. Stoga se nametnulo pitanje kako toj pogođenoj djeci pomoći da prežive te procese sa što manje štete za svoj osobni život i budući bračni i obiteljski život. Inače, valja reći da se ovaj novi i zahtjevan problem povećanog broja rastava i djece koja su tim procesima pogođena, počinje studijski i praktično proučavati tek u novije vrijeme. Tako

pokušaj rada s djecom pogođenom rastavama susrećemo u Kanadi godine 2000., gdje Lorraine Fiellion pokreće takav rad. Ona ima dvije skupine: *Groupe de Parole*, za djecu uzrasta osnovne škole, i *Groupe de confidence*, za adolescente. U Francusku takav rad prenosi Marie Simoj u *Ecole des parents* 2007. godine. U Italiji u *Centro di studi sulla Famiglia* u Milanu također se primjenjuje ovaj pristup i pokreće *Gruppo di Parola*.¹⁰

U nekim centrima u Italiji, kao primjerice u *Family Coaching Italia* postoje dvije različite skupine: one za pomoć roditeljima: *Gruppo di parole per i genitori separati o in via di separazione* (Skupina riječi za rastavljene roditelje ili one na putu prema rastavi) i one za pomoć djeci, *Gruppo di parole per i figli da queste famiglie* (Skupina riječi za djecu iz takvih obitelji).

Naišli smo na podatak da je 2003. i u Hrvatskoj pokrenut sličan rad, kao poseban program potpore djeci rastavljenih roditelja, nazvan *Pinklec*, unutar Centra za djecu, mlade i obitelji *Modus*.¹¹

5. KATOLIČKA CRKVA U HRVATSKOJ

Nameće se logično pitanje: a gdje je tu naša Crkva? Naravno, Crkva djeluje preventivno, da ne dođe do rastava. No to joj baš ne polazi za rukom, jer je očito da se rastave brakova i obitelji rapidno povećavaju, tako da je njihov broj gotovo dosegnuo granicu rastave svakog trećeg braka, tj. gotovo 30 % od ukupno sklopljenih brakova.

Ponajprije bi trebalo sistematizirati i stručno ustrojiti rad s brakovima i obiteljima u svakoj župi. Trebalo bi imati više stručnih osoba i interdisciplinarni pristup. U svemu valja svaku živu ljudsku osobu uzeti ozbiljno i kao subjekt drame vlastite povijesti i pomoći da preuzme odgovornost za procese. Ta se odgovornost posebice odnosi na vlastito potomstvo, djecu.

Zanimljivo je da je na plenarnom zasjedanju Hrvatske biskupske konferencije 14. svibnja 2014. o očekivanju obitelji od Crkve govorio bračni par. Iz mnoštva očekivanja ističemo prijedlog da se osnuje Nacionalni obiteljski institut, čija bi zadaća, između ostalo-

¹⁰ Detaljnije i opširnije o nastanku i sadržajima ovog pristupa vidjeti u studiji znakovita naslova: *Pripadati dvama korijenima*. Usp. Constanza Marzotto, *Appartenere alle due stirpi; i gruppi di Parola per figli di coppie separate*, u: Eugenia Scabini i Giovanna Rossi, izd., *Promuovere famiglia nella comunità*, Università cattolica di Sacro cuore, Centro Studi e Ricerche sulla famiglia, Vite e Pensiero, Milano, 2007., 141-159.

¹¹ Opširnije i detaljnije vidjeti: *Razvod – traumatska situacija za cijelu obitelj*, www.dpp.hr/psihološke teme_php?psihološke teme_tema=3

ga, trebalo biti znanstveno istraživanje i praćenje procesa vezanih uz brak i obitelj, praćenje javnog mnijenja, formiranje suradnika i nositelja bračno-obiteljskog pastorala putem ozbiljnih programa cjeloživotnog obrazovanja, sudjelovanje u svim društvenim raspravama koje se odnose na brak i obitelj, školstvo i mnoštvo drugih aktualnih tema.

U sklopu ukupnog razmišljanja žurno bi trebalo ustrojiti stručne timove i početi raditi s djecom rastavljenih roditelja po različitim dobnim skupinama, pomažući im da u tim procesima prorade sve što se zbilje, da prihvate stvarnost, da im se pomogne da se nose s njom. Taj posao ne može čekati jer se traumatično stanje mora liječiti. Rezultat tog rada trebao bi biti da djeca steknu unutarnji mir, da se postave zdravo prema roditeljima kao i prema novom 'roditelju', da u školi mogu biti koncentriraniji i uspješniji, da budu više socijalni i psihofizički zdraviji.

Posebno bi valjalo obrađivati teme koje se tiču braka, ali i obitelji s mladima koji su pogođeni rastavom, te se susreću s mnogim zamršenim pitanjima i pomutnjama. Ako to propustimo, postoji opravdan strah da će velik dio njih upasti u spiralu rastave svojih brakova kao 'lakšeg' rješenja kad se pojave problemi i nesuglasice, jer su tako vidjeli u svojih roditelja ili bližih u rodbini. A o psihofizičkim, tj. zdravstvenim posljedicama, posljedicama za postojeću djecu, ne razmišlja se dostatno tog trenutka i ne čine se naponi da se problemi pokušaju riješiti ili ublažiti u najvećoj mogućoj mjeri.

Ovdje spominjem najnoviji pokušaj u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji, u savjetovalištima u Osijeku i Brodu, gdje su 2014. počeli susreti za rastavljene roditelje pa vjerujemo da su prisutne i teme djece iz njihovih brakova.¹²

Stoga nam se upravo ovdje strateški odlučno i usmjerujuće uklapa tekst završnog teksta Treće izvanredne Sinode biskupa 2014. godine:

"Svaku obitelj treba prije svega *saslušati* s poštivanjem i ljubavlju i *pratiti* vodeći se Isusovim primjerom na susretu sa učenicima na putu za Emaus. Za te situacije vrijede na osobit način riječi pape Franje: "Crkva će svoje članove – svećenike, redovnike i vjernike laike – morati uvesti u to '*umijeće praćenja drugoga*' kako bi svi naučili izuti svoje sandale pred svetim tлом drugoga (usp. *Izl 3,5*). Ritam toga praćenja mora biti *odmjeren* i *ohrabrujući*, odražavajući našu *bliskost* i *pogled pun poštivanja* i *suosjećanja*, koji ujed-

¹² Vidjeti *web* Nadbiskupije.

no ozdravlja, oslobađa i potiče rast u kršćanskom životu” (*Evangelii gaudium*, 169).¹³

Radi se o snažnom usmjerenju za crkveno djelovanje, u kojem svi akteri moraju naučiti ‘umijeće praćenja drugoga’ koje je ispunjeno slušanjem i praćenjem, odmjerenošću, koje drugoga poštuje, koje je blizu i suosjeća, koje ohrabruje u svakoj situaciji. Uvijek je pitanje kako biti blizu, kako uspostaviti odnos, kako naći vrijeme i raditi sustavno, ali uvijek sa živim osobama, s njima u njihovoj povijesti, drami. A upravo je danas sve više pogođenih pojedinaca, bilo da su djeca, bilo supružnici u drami rastava brakova i obitelji, bilo da su samohrani roditelji ili njihova djeca.

ZAKLJUČAK

Naš je cilj bio ukratko naznačiti da u procesima rastava brakova i obitelji postoje djeca sudionici, kojima se, čini nam se, u nas gotovo nitko ne bavi. Ona su prepuštena samima sebi i u sebi moraju prorađiti sve što se s njihovim roditeljima zbilo te se nositi s posljedicama tih zbivanja i u vlastitom životu. Te su posljedice dugoročne, opterećujuće, one koje narušavaju nutarnju sigurnost i utječu na sve segmente života i razvoja djeteta kao i na njegov budući brak. Mislimo da bi crkveno djelovanje moralo doći do pogođene djece; s njima treba uspostaviti povjerenje, otvoriti razgovor, biti im oslonac, vidati im rane, paziti na ožiljke njihovih trauma. Isto tako, i sve društveno zauzete skupine u tom području morale bi bolje poznavati posljedice tih procesa, imati puno razumijevanja i biti potpora toj djeci.

U tom vidu treba navesti što nam poručuju biskupi sa svoje izvanredne sinode 2014.: “Jednako je tako nužno na iskren i konstruktivan način se *posvetiti posljedicama razvoda ili rastave na djecu*, koja su uvijek nevine žrtve tih situacijâ. Ona ne smiju postati ‘predmet’ oko kojeg će se roditelji otimati te treba tražiti najbolje načine da mogu *prevladati traumama rasula obitelji i rasti na najvedriji mogući način*. U svakom slučaju Crkva će morati uvijek isticati nepravdu do koje vrlo često dovodi rastava. Posebnu pozornost treba posvetiti jednoroditeljskim obiteljima, a osobito treba pružiti pomoć ženama koje moraju same nositi odgovornost za kuću i odgoj djece.”¹⁴

¹³ “Relatio Synodi” Treće izvanredne Opće biskupske sinode: *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (5.-19. listopada 2014.), 18. 10. 2014., br. 46 (podv. PA).

¹⁴ “Relatio Synodi” Treće izvanredne Opće biskupske sinode: “Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije” (5.-19. listopada 2014.), 18. 10. 2014., br. 47 (podv. PA).

CHILDREN FROM BROKEN MARRIAGES AND FAMILIES:
THEIR BURDENS AND THEIR MARRIAGES AND FAMILIES

Summary

This paper deals with an interesting but in our country very modestly covered topic: Are the participants of divorces and family separations affected by the process of divorcing and separating, regarding the health and psychological and also conceptual points of view? Is there perhaps a more common "hereditary" practice of divorcing among those coming from such marriages or families? Certain foreign literature does describe the possible impacts on the divorce parties and on their health as well as on their children's development and school performance. It is interesting to point out the statistics from Italy on the increased death rate among those who have gone through the process of divorce. The task of the Church and its activity is to face a large number of spouses affected by the process of divorce, and particularly a large number of children involved in those processes, children in various periods of age and development. At this point personal work with those affected is indispensable, which is almost unknown in our country.

Key words: divorce, separation of family, impact of the process on the participants' health, impact on children, impact on the concept of their future marriage